

Yunus Bölümü

Atölye Tekeli yapımı bir podcast'i dinliyorsunuz.

Betül Tekeli (B.T.): Merhaba, ben Betül Tekeli.

Didem Tekeli (D.T.): Merhaba, ben Didem Tekeli. Burası Mavi Magazin.

B.T.: Mavi Magazin podcast, denizi seven, merak eden ve birlikte öğrenmeye inanan iki kişinin, bizim derin sulara daldığı yer.

D.T.: Derin sulara dalmak diye denizi ve barındırdığı ekosistemleri daha yakın tanımaktan söz ediyoruz. Hemen söyleyelim, biz uzman değiliz. Yalnızca öğrenmek, öğrendiğimizi de sizlerle paylaşmak istiyoruz.

B.T.: Çünkü bildiğimiz şekliyle hayatı var kılan denizin barındırdığı ekosistemlerin sorumluluğu hepimizde. Bu nedenle sizleri bizimle birlikte öğrenmeye, konuşmaya, paylaşmaya davet ediyoruz.

D.T.: Şimdilik sloganımız şu, Mavi Magazin, dedikodu değil, deniz.

B.T.: Hafif değil, derin.

D.T.: İlk sezonda deniz canlılarına odaklanmak istedik. Bugün yunusları konuşuyoruz.

B.T.: Bu kaydı Haziran 2026'da Postane İstanbul Podcast Stüdyosu'nda alıyoruz. Hoş geldiniz. Hadi başlayalım.

Müzik - 1.08

B.T.: Deniz kıyısında yaşayanların, deniz kenarına gidenlerin görünce mutlu olduğu bir canlı yunus, bir deniz memelisi. Oyuncu bir hayvan olması, neşeli bir ifadeye sahip olması, eğlenceli doğası ve aileler halinde yaşaması yunus görmeyi olumlu bir deneyim haline getiriyor diyebiliriz. İstanbul'da hiç yunus gördün mü?

D.T.: İstanbul'da vapurla bir yerden bir yere giderken görecektir miyim diye bakarım ama pek sık rastladığımı söyleyemem. Çocukken Karadeniz'de Giresun açıklarında çok sık gördüğümü söyleyebilirim ama.

B.T.: Boğazın Karadeniz'e yakın kısmında ve Adalara giderken birkaç defa gördüm ben. Bir yandan çok şanslıyız, günlük hayatın içinde yunusla karşılaşabiliyoruz. Diğer yandan, acaba yunus balığını ne kadar tanıyoruz?

D.T.: Yunus bir deniz memelisi, sen de söyledin. Bu nedenle evrimiyle başlamakta fayda var. Eski Yunanca ketos, büyük deniz canavarı anlamına geliyor. Bu sözcükten türeyen latince cetacea bir grup memelinin adı. Setacea grubu etçil bir grup ve bildiğimiz en yakın akrabaları da hipopotam. Önceleri karada yaşıyor setacea grubu, sonra denize yakın yerlere gidip orada denizden beslenmeye başlıyorlar. Bunu da bayağı seviyor olmaları lazım. Çünkü günümüzden 40-50 milyon yıl önce denizde yaşamaya başlıyorlar. Önce sığ denizlerde yaşıyorlar, sonra gittikçe derin sulara giriyorlar.

B.T.: Yaklaşık 30 milyon yıl önce setacea dediğimiz bu memeli hayvan iki büyük adaptasyon geçiriyor. İlk adaptasyon ağızlarında gerçekleşiyor. Bir kısmı üst damaklarında bizim tırnaklarımıza benzeyen yapıda plakalara sahip oluyor ki bunlar dişsiz balinalar ailesi. Bir grup da dişe sahip oluyor. İşte bu dişe sahip olanlar arasında yani setacea grubunun odontoseti dişli olanlar ailesi altında yunus var. Bir başka deyişle yunuslar dişli balinalar altında bir aile. Latince adları Delphinidae. Setaselerin geçirdiği ikinci büyük adaptasyon denizi keşfetmek için kullandıkları ses. Ses yunuslar için çok önemli. Yani setacea memeli takımının evrim içinde geliştirdiği iki büyük adaptasyon yunusun da önemli iki özelliğine işaret ediyor. Diş ve ses.

D.T.: Ailelerden bahsettin. Aile deyince yunusların ailelerine daha doğrusu sürülerine ingilizcede 'pod' deniyor. Biz Mavi Magazin'de aile demeyi tercih ediyoruz sürü yerine. Her ne kadar 'pod' sözcüğünün başka anlamları olsa da biz hem podcast sözcüğü içinden geçtiğinden hem de deniz etrafında bir aile olalım diye düşündüğümüzden e-posta adresimizi alırken Mavi Magazin ailesi anlamında **mavimagazinpod@gmail.com** adresini aldık.

Yeri gelmişken tekrarlayalım. Hepsi küçük harfle ve bitişik yazılıyor. Podun sonu ise D ile bitiyor. **mavimagazinpod@gmail.com** Bize buradan ulaşabilirsiniz.

B.T.: Hemen burada bir not daha ekleyelim. Podlar, aileler, sürüler yunusları doğal düşmanlarından örneğin köpek balıklarından koruyor. Bu podlar türe, duruma göre çeşitli sayıda olabiliyor. Bir ailede 2'den 30'a kadar yunus olabiliyormuş. Süper aileler de mevcutmuş. Bu süper podlarda yüzlerce hatta binlerce yunus bir araya gelebiliyormuş. Ancak bu kadar çok yunusun bir araya gelmesi kısa süreli oluyormuş. Avlanma veya çiftleşme için olabilir.

D.T.: Bugün biraz önce latince adını söyledin delphinidae ailesinden okyanus yunuslarından söz edeceğiz. Bu ailenin dışında yüksek sayıda başka aileler de olduğunu biliyoruz. Okyanus yunusları dışında tatlı suda yaşayan yunuslar da var. Nehirlerde ve göllerde yaşıyorlar bunu belirtelim. Bugün bir de orkalardan söz edeceğiz kısaca. Şimdilik şunu söyleyelim. Evet, orkalar, yunus, yunusların en büyük olanı. Ve yunus türleri içinde kuzey ve güney kutup bölgesinde yaşayan tek yunus türü. Diğerleri daha sıcak yerlerde yaşamayı tercih ediyorlar. Yani çok sıcak olmasa da o kadar soğuk sulara girmiyorlar. Orkalar herhalde cüsseleri sayesinde bu kabiliyeti gösterebiliyor. Yağ kütlelerinin fazla olması nedeniyle bunu yapabiliyorlar büyük ihtimalle.

Dalga sesi - 5.53

B.T.: Dünyanın hemen her yerinde yaşadıkları için menüleri de oldukça değişken. Yaşadıkları coğrafyaya uygun olarak balık, karides, deniz kaplumbağası, deniz aslanı, hatta orka söz konusuysa fok, köpek balığı veya vatoz menüde olabiliyor. Çok iyi balık avcıları ancak balığı veya

genel olarak yemlerini çiğnemiyorlar. Setaselerin evrimi sırasında dişe sahip olan memelilerden olduğunu söylemiştim az önce. Yunus konik dişlere sahip ve onları çiğnemek için değil avı kapmak ve ağızda tutmak için kullanıyor. Ayrıca yunusların hayatları boyunca tek bir set dişleri oluyormuş. Hani bizim süt dişlerimiz dökülüyor ve yerine kalıcı dişler geliyor. Yunuslar aynı dişlerle hayata devam ediyorlar. Dişleri sürekli büyüyor. Hatta büyüme halkalarına bakarak bir yunusun kaç yaşında olduğu da tahmin edilebiliyor.

D.T.: Biraz önce denizde yaşamaya başlayan setase grubu memeliler için sesin öneminden bahsetmiştik. Denizi sesle keşfediyorlar. Yani denizi sesle haritalandırdıklarını söyleyebiliriz zannediyorum. Denizlerdeki gürültünün bütün setase takımını tehdit eden bir şey olduğunu burada hemen belirtiyim. Ne olabilir bu gürültü? Petrol arama çalışmaları, boru hattı döşenmesi, savaş tatbikatları, savaşların kendisi, gemi trafiği. Aklınıza ne gelirse. Yunuslar ses yayıp seslerin nesnelerden sekerken yankılanmasını dinliyorlar. Gönderdikleri ses neye çarpıyor olabilir? Mercanlara, bir vapura, bir rıhtımın kazıklarına çarpıyor olabilir. Buna ekolokasyon deniyor. Bu yöntemle suda nerede olduklarını, etraflarında neler olduğunu öğrenmiş oluyorlar. Suda rahatlıkla özgürce hareket etmelerini, navigasyonlarını sağlıyor. Ama yalnızca navigasyon için kullanmıyorlar bu özelliği. Avlanmak için de önemli. Çamurlu sularda, bulanık sularda, hatta kumun altında bile avlanmalarını sağlıyor. Ve tabii tehlikelerden korunmak için önemli. Bütün bunların dışında iletişim için de kullanıyorlar. Aileler, sürüler içinde yaşıyorlar dedik. Bu grupların birliği açısından ekolokasyon çok önemli bir zellik.

B.T.: Çünkü yunuslar sosyal hayvanlar. Bu zellikleri en bilinen, hatta görülen özellikleri denilebilir. Birbirleriyle etkileşim kuruyorlar, beraber yüzüyorlar, birbirlerini koruyorlar, avlarını beraber avlıyorlar. Böyle bir sosyallikte ses önemli bir iletişim aracı. Genel olarak yunuslar iki tip ses çıkartıyor. Tıklama sesi ve ıslık. Tıklama sesi az önce tarif ettiğin ekolokasyon için kullanılıyor. ıslıklar ise kendi türlerinin diğer üyeleriyle iletişim kurmak için işlerine yarıyor. Bilim insanları bu ıslıkların diğer türlerle de iletişim kurmaya yarıyor olabileceğini söylüyor. Farklı yunus türleri farklı akustik repertuara sahip. Her yunusun imza ıslık denen

biricik bir ısığa sahip olduğu düşünülüyor. Bu ısıklık o yunusu tanımlıyor. Yunusların birbirine isim verdiğini bile söyleyebiliriz buradan.

D.T.: Bu arada ses yunusun alt çenesinden iç kulağa gidiyormuş, böyle duyuyormuş. O zaman birkaç özelliği sıralayayım ben de. Ekolokasyonun suda hareket etmelerini sağladığını söyledik. Avlanmalarına da yaradığını söyledik. Ama bununla birlikte gayet etkili bir görme duyuları var. Hem suyun üstünde hem de altında iyi görüyorlar. Yunuslar memeli. Buna rağmen tüyleri yok. Hatta derisini sürekli döküyormuş. Suda sürtünmeyi azaltıp hızı artırmak için olabilir. Ayrıca derisinin yapısı da ilginç. Mikroskobik hatlar ve oluklara sahip. Akademik araştırmalar var, bu özellik ne işe yarıyor diye hızla alakalı olabilir. Okyanus yunuslarının başlarının ön kısmında gaga olarak nitelenen ayırıcı bir özellik var Betül.

İstanbul Balıkhanesi Eski Müdürü Karekin Deveciyan'ın 1915'te kaleme aldığı 'Türkiye'de Balık ve Balıkçılık' kitabında bu özellik "burun ucu kaz gagası gibidir" cümlesiyle tanımlanmış. Ayrıca yine başın ön tarafında tabiri caizse alında içi yağ dolu bombeli bir alan var. Melon organı bu biraz önce bahsettiğimiz ekolokasyonun kullanımını sağlıyor. Yunus ses dalgalarını odaklayıp yönlendiriyor bu organ sayesinde.

B.T.: İlginç bir diğer özelliği yunuslar dinlenirken beyinlerinin bir yarısı hep aktif kalıyor. Su üstüne çıkıp nefes almaları gerektiği için tam anlamıyla uyumuyorlar. Bir gözü açık uyumak tanımı tam olarak yunuslarda var. Ek olarak solunum delikleri var ve buradan nefes alıyorlar.

Dalga sesi - 11.03

D.T.: Yunus adına gelince eski yunanca **delphis** sözcüğü rahim anlamına gelen **delphus** sözcüğüyle ilişkilymiş. Okuduğum kaynaklarda yunusların rahmi olduğu için bu adı aldığı yazıyordu. Seninle benim bildiğimiz yabancı dillerde en azından biraz konuşabildiğimiz dillerde ingilizce, italyanca ve almancada yunusun **delphis** sözcüğünden türemiş olduğu bariz. İngilizce **dolphin**, italyanca **delfino**, almanca **delfin**. Ancak biz yunus diyoruz. Nişanyan sözlüğüne baktığımda Hazreti Yunus'un büyük bir balık tarafından yutulması kıssasından hareketle bu balığa

yunus dendiğini öğrendim. Ve aslında yunus sözcüğü ıbranice **yonah** sözcüğünden yani kumru demek olan bir sözcükten geliyor. Bana ilginç geldi.

B.T.: Mavi Magazin podcast olarak bölümlerde konuştuğumuz deniz canlılarının Türkiye'de türkçe dışında konuşulan dillerde nasıl söylendiğini merak ediyor ve öğrenmeye çalışıyoruz. Bu konuda sizlerin de yardımlarınızı bekliyoruz. Kürtçede **YÛNİS/ masîyê yunusê**, arapçada **DALFİİN veya Darfeel - çoğulu Darafeel / Darafeen**, batı ermenicesinde ise **Tipin**. Peki acaba lazçada nasıl söyleniyor yunus veya hemen her bölümde hatırlattığımız gibi acaba işaret dilinde nasıl söyleyebiliyoruz yunusu?

D.T.: Ahmet Fahmy, Delal Dink ve Mükrim Tepe'ye bilgiler için teşekkürler. Bu arada telaffuzumuz ne alemde hiç bilmiyorum. Bu soru da kalıcı sorularımızdan, nasıl doğru söylenir, ne söylenir bunu lütfen bize yazın.

Dalga sesi - 12.57

D.T.: Kolay olduğundan İstanbul Boğazı'nda görüldüğü kesin olan yunuslardan başlayalım, yunus türlerinden mi başlayalım?

B.T.: Olur, o zaman ilk olarak **Afalina**'dan bahsedelim. Sırtı koyu gri, karnı açık gri renkte. Bazen yanlarında açık gri fırça darbesi şeklinde renklenmeler gözlemleniyor. Erişkin bireylerin boyları 4-5 metreye kadar uzanabiliyor. Ağırlıkları da 400 kiloya kadar çıkabiliyor. 60-70 yıl yaşadıkları düşünülüyor. Ortalama 5-10 bireylik gruplar halinde yaşıyorlar. Sosyal yetenekleri oldukça yüksek. Gruptaki bireyler arasındaki ilişkiler de nesiller boyu devam ediyor. Grubun lideri anneanneler. Doğum esnasında grubun diğer dişi bireyleri anneye yardım ediyor, yavru bakımını birlikte üstleniyorlar. İstanbul Boğazı'nın kuzeyinden güneyine kadar her bölgesinde gözlemlenebilen Afalina, teknelere en çok yavaşan tür. Afalina türü yerleşik, resident olarak adlandırılıyor. Yani 4 mevsim, 12 ay boyunca İstanbul ve çevresindeki kıyısız alanlarda bulunuyor.

D.T.: İnsanın aklına, Afalina yok olma tehlikesi altında mı acaba sorusu geliyor. Bu bölümde sorduğumuz bu tarz soruların cevabına, **Accobams**'ın Uluslararası Doğayı Koruma Birliği ile işbirliği halinde, yalnızca SETASE grubundaki memelilere odaklanarak ve Accobams coğrafyasına bakarak yaptığı analize dayanarak vereceğiz. Accobams diye neden söz ediyorum? Accobams, 1996 yılında imzalanıp 2001 yılında yürürlüğe giren bir anlaşma işbirliğine dayalı yasal bir koruma aracı. Türkiye bu anlaşmaya taraf. Accobams anlaşmanın ingilizce adının kısaltmasından oluşuyor. Adı kapsadığı coğrafyayı da söylüyor. Karadeniz, Akdeniz ve civarındaki, yöresindeki, komşusundaki Atlantik bölgesinde yaşayan deniz memeli türlerinin korunmasına dair anlaşma. Tam adını söylersem Karadeniz, Akdeniz ve Mücavir Atlantik bölgesinde yaşayan deniz memeli türlerinin korunmasına dair anlaşma. Şimdi soruyu tekrar sorayım. Afalina yok olma tehlikesi altında mı? Accobams bölgesinde yok olma tehlike derecesi düşük riskli olarak kaydediliyor. Betül, Afalina deyince yani Bottlenose Dolphin deyince aklıma Laline Paull'un 2022 yılında çıkardığı 'Pod' adlı kitap geliyor. Burada dişi bir dönen yunus vardı, EA. Onun ağzından, onun hayatına odaklanarak ve deniz canlılarına odaklanarak aile olmak, farklı olmak, ait olmak gibi temalar işleniyordu. Bir kurmaca roman. Kitabı okurken Afalinalar biraz fırlama karakterler olarak anlatılmıştı. Cinsel olarak çok aktif hayvanlar olduğunun altı çizilmişti. Ben de biraz mesafelenmiştim bu yunus türüne. Sen araştırma yaparken hiç ilginç bir habere rastladın mı?

B.T.: Evet, ben de Türk Deniz Araştırmaları Vakfı TÜDAV internet sitesinde bir haberle karşılaştım. Bu haberde yunuslarda nadiren görülen yavru öldürme davranışı konu ediliyordu. Yavru öldürme davranışı, bir bireyin aynı türden bir yenidoğana veya yavruya doğrudan ölümcül sonuçlar doğurabilecek bir davranışta bulunması şeklinde tanımlanıyor. TÜDAV internet sitesindeki haberde bu durumu amatör bir dalgıç, Heybeliada açıklarında kayıt altına almış. Bahsi geçen olayda, cinsiyeti tespit edilemeyen bir yetişkin Afalina, erkek bir yenidoğana saldırdığı görülüyor. Kaydedilen görüntüde saldıran bireyin ölü yavruyu tekrar tekrar su altına batırdığı ve ardından burnunu kullanarak yavruyu kuvvetle havaya fırlattığı görülmüş. Diğer bölümlerimizde de adından sıklıkla söz ettiğimiz doçent doktor Arda Tonay, bilim camiasında bu olayın iki farklı görüşle açıklandığını söylüyor. En yaygın hipotez cinsel

seçilim, yani erkek yunusun yavruyu öldürerek dişinin emzirme sürecini sonlandırması ve dişilerin üremeye hazır olması süresinin hızlandırılması.

D.T.: Afalina'yı şimdilik bir tarafa bırakıp o zaman bir başka yunusa, Tırtak'a geçiyorum. **Tırtak.** Türkiye'nin bütün sularında ve Boğaz'da da görülen bir tür. Zaten göç edebilen bir tür, göçebe bir tür olsa da zamanla İstanbul'a alışmış ve yerleşik gruplar arasında da sayılıyor. İnce bir vücut yapısı var, sırtı koyu renkte hatta siyah, boyun ve karın kısmı ise açık renkte. Vücudunun yanlarında iki renk var, ön tarafta sarımtırak bir kısım var. Bedenin ortasında buradan kuyruğa kadar uzanan bir başka kısımla, gri kısımla birleşiyor. Gözlerinin etrafında da koyu bir çerçeve var, anlayacağın yakışıklı bir hayvan. 2-3 metre boyunda, aileleri 20 bireye ulaşabiliyor. Su yüzeyinde oldukça aktifler, oyuncular. 30-40 yıl yaşayabiliyorlar. Tırtakların sosyal yapıları da oldukça güçlü, uzun soluklu ilişkiler kuruyorlar. İngilizcede bir çocuk doğduğunda bütün köyün sorumluluğu vardır, ancak öyle yetişir denir ya, Tırtak grubunun bütünü yavrunun bakımını üstleniyor, dolayısıyla bu İngilizlerin söylediğini doğruluyorlar. Afalina teknelere yavaşır demiştin, Tırtaklar deniz trafiğinden uzak durmuş. Ancak Afalina türü ile birlikte gözlemlenmeleri de mümkün olabiliyormuş.

B.T.: Ne yazık ki Tırtak hem Akdeniz'de hem Karadeniz'de tehlike altında. TÜDAV 2021 yılı Şubat ayında İstanbul, Karaköy, Sarıyer ve Yenikapı'da yunus ölümleri olduğuna işaret etmiş. Balıkçıların veya balıkçı ağlarının bu ölüme neden olduğunu söylemişti. Benzer şekilde Mart 2022'de Kilyos'tan Sinop'a kadar olan sahil şeridinde 80 Tırtak ölümü kamuoyuna duyurulmuştu. Biraz daha önceki yıllarda 2015'te ise balıkçıların tüfikle yunusları vurması haberlerini okumuştuk.

D.T.: TÜDAV bu verdiği haberleri karaya vuran deniz memelileri iletişim ağına gelen ihbarlara bakarak ve medyayı tarayarak verebiliyor. Balıkçıların galiba deniz ve ekosistemleriyle ilgili olarak bilgilenmesi şart veya daha fazla daha derin bilgilenmesi şart. Çünkü yunuslar söz konusu olduğunda hem aşırı avlanmayla denizlerin boşaltılması hem başka balık avlarken yunusların bu ağlara takılması büyük tehdit. Ayrıca yunuslar tabiri caizse düşman olarak görülebiliyor. Biraz önce senin

söylediğin bu tüfekte vurulma olayındaki gibi onlar balıkları avladıkları balığı yiyor diye kasıtlı olarak öldürüyorlar bazen.

B.T.: Tam da burada biraz önce senin bahsettiğin Karekin Deveciyan'ın kitabından kısa bir alıntı paylaşmak istiyorum. *“Eski insanlar yunus balığına o kadar saygı gösterirlerdi ki onu avlamazlar, yunusların insanlara çok bağlı olduklarına hatta deniz kazası geçirenleri kıyıya taşıyarak kurtardıklarına inanırlardı.”*

D.T.: Gün oluyor devran dönüyor her zaman iyiye değil. Tehditleri konuşurken genel olarak kirliliğin en büyük dert olduğunu hatırlayalım. Yunusların beslenme, üreme ve yavrulama alanlarının korunması gerekiyor. Ve tabii en başta dile getirdiğimiz gürültü. Ses, setase takımı memeliler için önemli ve sudaki gürültü yaşamlarını çok etkileyen bir unsur.

B.T.: İstanbul Boğazı'nda görülen diğer yunus türü **Mutur**. En ufak setase türü ve Karadeniz'de tehlike altında. Boyları ancak 2 metreye ulaşıyor ağırlıkları 100 kiloyu geçmiyor. Diğer iki türde bulunan uzun gaga yapısı bu türde yok. Vücut rengi gri tonlarda. İstanbul Boğazı'nda 5-10 bireyden oluşan gruplar oluşturuyorlar. Bireyler arasında bağ oldukça kuvvetli. Yüzeyde aktif davranışlar sergilemedikleri için Boğazın en zor gözlemlenen türü. İnsan aktivitelerine yönelik olarak da oldukça utangaçlar. Deniz trafiğinden uzak bölgeleri tercih ediyorlar. İstanbul Boğazı'nın kuzey bölgelerinde, Beykoz, Anadolu Feneri civarında gözlemlenme olasılıkları daha yüksek. Küçük ve narin yapıları dolayısıyla balıkçı ağlarına da çok kolay takılıyorlar ve bu tür üzerindeki en büyük tehdit bu. İstanbul Boğazı'nda en tiz ve yüksek sese sahip olan tür, utangaç yapılarıyla Afalina ve Tırtak bireyleriyle aynı bölgede bulunmaktan kaçınıyorlar. Sırt yüzgeci oldukça küçük bir üçgen şeklinde ve türü ayırt etmekte kullanılıyor. Mutur türü, 5000 yıl önce Antarktika'daki akrabalarıyla ilişkisi kesildiği için zamanla Marmara'da yaşayan İstanbul'a özgü, nadir bir tür haline gelmiş.

Dalga sesi - 22.39

D.T.: Türkiye denizlerinde görüldüğünü bildiğimiz bir diğer yunus türü, **Çizgili Yunus**. Yine yakışıklı, ince yapılı ve çevik bir yunus türünden söz ediyoruz. Baktığımızda grinin tonlarını görüyoruz ama aslında gözlerinden başlayıp bedeninin yanlarına uzanan koyu mavi siyah çizgiler var. Ortalama 2 - 2,5 metre boyundalar, yaşam süreleri de aşağı yukarı 50 yıl. Çizgili yunuslar oldukça sosyal canlılar ve diğer türlerle bir arada vakit geçirmekten hoşlanıyorlar. Örneğin afalina ile birlikte beslenirken, hatta onlarla sosyalleşirken görmek mümkün olabiliyormuş. Bilindikleri bir şey su üstündeki akrobatik sıçrayışları, bu meşhur. Akdeniz popülasyonları tehdit altında ne yazık ki. Çanakkale'de görüldüğüne dair bir haber mesela şöyle verilmişti, “nesli tehlike altında olan çizgili yunus görüldü.” Ülkemizin Karadeniz hariç diğer tüm denizlerinde gözlemlemek mümkün. Akdeniz'de genellikle 20'li gruplar, Türkiye'de ise çoğunlukla 10'lu gruplar halinde yaşıyorlarmış.

B.T.: Türkiye Deniz Araştırmaları Vakfı, bu saydıklarımız dışında Türkiye sularında **Siyah Yunus** ve **Kambur Yunusun** da görülebildiğini söylüyor.

Dalga sesi - 24.03

B.T.: Türkiye denizlerinde görülmeyen, ancak bahsetmeden geçemeyeceğimiz bir diğer yunus **Orka**. Orka, hem yunus ailesinin en büyüğü hem de bir balina. Balina denmesinin nedeni cüssesi. 3000 kilonun üstünde bir ağırlığa sahip ki bu ağırlık 6 tona çıkabiliyor. Boyları 10 metreye kadar uzayabiliyor. Erkek orkaların sırt yüzgeci 2 metre olabiliyormuş. Orka deyince akla büyük, siyah beyaz bir yunus geliyor. Siyah bedenlerine zıt olacak şekilde beyaz göbekleri var. Bu beyazlık bedenın yanlarına da taşıyor. Çeneleri de beyaz. Ayrıca kuyruklarının altı da beyaz veya açık gri. Gözlerinin biraz üstünde beyaz oval bir bölge var. Katil ünvanını almalarının nedeni, biliyorsun orkaya katil balina da deniyor. İyi bir avcı olmaları. Nerede yaşadıklarına göre ne yedikleri de değişiyor. Çok büyük deniz memelerini yiyebiliyorlar. Köpek balığı bölümünde biraz bahsetmiştik. Güney Afrika'da köpek balıkları üstüne araştırmalar yürüten deniz biyologları, orkaların köpek balıklarına saldırdıklarını, onların karaciğerlerini yemeyi sevdiklerini ortaya koydu. Bu kaydımızın içinde geçen kaynakları da yine kaydın altındaki açıklamalar bölümünde paylaşacağız. Orada bir instagram videosu da

paylaşalım. Kuş bakışı açıdan bir orkanın torpil gibi köpek balığına yandan çarptığını görebileceğiniz bir video bu. Köpek balığı besin zincirinin tepesinde bir balık. Ancak orkalar çok gözüpek ve zeki hayvanlar. Avlanma yöntemlerini geliştiriyorlar. Yeni teknikler buluyorlar. Üstelik avlanma yöntemlerini diğer nesillere öğretme kapasiteleri de var. Bunu da özellikle dişiler yapıyor.

D.T.: Bu arada orkalar Akdeniz'e de giriş yapabiliyorlar. Deniz Memelileri Araştırma Derneği 2019'da İtalya-Cenova açıklarında bir orka ailesine denk geldiğini duyurmuştu.

B.T.: Orkalar kadınların dominant olduğu ailelerde yaşıyor. Erkekler anneleriyle yaşıyor. Bir başka deyişle anneler ailelerin reisi ve oğulları, kızları, kızlarının doğurduğu torunlarla yaşıyor. Dişi orkalar genelde 50 yıl yaşıyormuş ancak 90 yaşına kadar yaşayabilen dişiler de görülmüş. Orka dişileri bizim gibi menopoza giriyor. Ve aynı zamanda aileyi yönetiyorlar. Derin suların akil kadınları diyebilir miyiz sence?

D.T.: Bence diyebiliriz. Sana bir soru. Denizde bir veya daha fazla orka ile karşılaşmak ister miydin?

B.T.: İsterdim diyeceğim ama açıkçası epey korkardım.

D.T.: 2018 yılında Yeni Zelanda'da yaşayan ve Hahei plajında denize giren Judie Johnson orkalarla yüzdü Betül. Ve o sırada aynı plajda kamp yapan bir amatör fotoğrafçı Dylan Brayshaw drone ile bu anı belgeledi. Böylece biz bu videoları görebiliyoruz. Judie zaten arkadaşlarıyla düzenli olarak bu plajda yüzen birisiymiş. O sabah arkadaşları gelmemiş ama o yine de plaja gidiyor, denize giriyor. Yüzerken altından bir şeyin geçtiğini fark ediyor. Yunus olduğunu düşünüyor önce. Fakat sonra orkanın beyaz karnını görüyor. Tabii korkuyor ve hemen sudan çıkıyor. Ama sonra bu anın bir daha başına gelmeyecek nadir büyük bir an, büyük bir şans olduğunu düşünüp tekrar suya dalıyor. Drone görüntülerinden görüyoruz ki etrafında bir değil, üç orka var. Ve bir tanesi oldukça büyük ki o ayaklarının dibine kadar geliyor, neredeyse böyle dokunuyor ona. Aslında civarda bu arada beş tane orka varmış ama Judie'ye yaklaşan üç tane. Dediğim gibi içlerinden biri çok büyük. Judie bu anı anlatırken

büyük olanla göz göze geldiklerini ve çok büyük gözlere sahip olduğunu söylüyor.

B.T.: O zaman İber Yarımadası açıklarında görülen orkalardan da söz edelim. Yanılmıyorsam ilk defa 2023 yılında Cebelitarık Boğazı civarında seyir halindeki teknelerin dümenlerine saldırmaya başlamıştı orkalar. Çok korkutucu bir deneyim çünkü bazı tekneler batma tehlikesiyle karşılaşmıştı. Bilim dünyasında bir tartışma başladı o dönem. Orkaların bu yeni davranışı insandan alınan bir öğ mü yoksa oyun mu oynamak istiyorlar? Cevabını açıkçası ben bilmiyorum ancak geçenlerde bir Instagram gönderisine denk geldim. Yine İspanya yakınlarında bir teknenin yanında birkaç orka beliriyor ve dümene dümenin su içindeki uzantısına saldırmaya başlıyorlar. Teknedekilerden biri kamerasını suyun altına uzatıyor ve su altı görüntülerini çekiyor. Bu görüntülerde orkaların saatlerce dümene saldırıp parçaladığını ama bunu bir oyun gibi yaptığını görüyoruz.

Dalga sesi - 29.09

D.T.: Sosyal medya sayesinde bu videolarla yunusların oyuncu, meraklı, sosyal olduklarına şahitlik ediyoruz değil mi? Şahitlik ediyoruz da tam bu özellikleri onları insanın hedefine koyuyor. TRT'nin siyah beyaz yayın yaptığı zamanlarda oturup izlediğimiz bir dizi vardı. **Flipper**. Flipper yani yunusun göğüs yüzgecinin suda yön tayin etmesine yarayan yüzgeç bu, ingilizcedeki adı, "Flipper" bu. Flipper adlı Afalina Amerika'da hayali bir park ve deniz koruma alanının baş korucusu ve onun iki oğlunun evcil hayvanıydı bu dizide. Bir lagünde yaşıyordu. Çok zeki bir hayvan. Parkın korunmasına yardım ediyor, korucuya yardım ediyor ve hatta korucunun oğullarına göz kulak oluyordu. Biz 70'lerin sonunda izledik diziyi ama Amerika'da 1964 - 67 yılları arasında yayınlanmış ve 88 bölüm olarak yayınlanmış. Bu dizinin yunusları popüler hale getirdiği söyleniyor. Bunun sonucunda da yunusları esir eden, insanın eğlencesi için kullanılan bir endüstrinin kıvılcımı çıkılıyor. "Marine Park" denen eğlence alanları popüler oluyor. Flipper'ı 5 ayrı yunus canlandırmış dizinin çekimleri boyunca. Tabii bu yunusların eğitmenleri var. Bu eğitmenlerden biri, RIC O'BARRY bu süreç içinde yaptığının acımasızlığını fark ediyor, yunusların özgürleşmesi konusunda savaş veren bir aktiviste dönüşüyor.

Dönüşümün en önemli anı Flipper'ı oynayan yunuslardan biri olan KATHY'nin intihar etmesi.

B.T.: RIC O'BARRY Oscar ödüllü belgesel film THE COVE'a konu olmuş kişi aynı zamanda. **THE COVE**, National Geographic'in de fotoğrafçılığını yapmış olan fotoğrafçı ve belgesel yönetmeni Amerikalı Louie Psihoyos'un 2009 tarihli belgesel filmi. Film, biraz önce adını geçirdiğimiz RIC O'BARRY'yi takip ediyor. Ric Japonya'nın güney batısında bir koyda, Taiji'de yunusların avlanmasını belgelemeye çalışıyor. Taiji'yi araştırdığınızda, balina ve yunusların yerel halk ve kültürü için önemini anlıyorsunuz. Yalnız bu önem geleneksel avlanma tekniklerini de beraberinde getiriyor. 400 yıllık bir avlanma gelenekleri var ve başka ekonomik faaliyet olmadığından balıkçılık en önemli gelir kaynağı. Bu bölgede balina ve yunusların esir olduğu gösteri merkezlerinin var olduğunu da anlıyoruz. Bu arada yalnız Japonya'da değil, örneğin Danimarka'nın Faroe adaları'nda, Norveç'te, İzlanda'da da setase takımından balina ve yunusların avlanması - geleneksel yöntemlerle avlanması söz konusu. **The Cove** belgeseli pek çok ödül almış. Bunlardan biri 2010 yılı **en iyi belgesel Oscar ödülü**. Öte yandan bu belgeseli tek yanlı bulanlar da var.

D.T.: Türkiye'deki duruma kısaca bakarsak: 9 Temmuz 2021'de **Hayvanları Koruma Kanununda** bir değişiklik yapılıyor ve **Türkiye'de** mevcut gösteri parklarının **10 yıl daha açık kalması mümkün** kılınıyor, yani 2031'e kadar açık kalabilirler. Yeni yunus parklarının kurulması ve mevcut işletmelerin kapasitesinin artırılmasına gitmesi, yunus üretmesi ya da eksilen hayvanların yerine yenilerinin getirilmesi ise yasaklanmış. Ancak tabii yasayla pratik birbirini tutuyor mu diye sormak lazım. Ki maalesef haberler iyi değil. **SERTAÇ ÇOMAK**'ın (16) Ağustos 2022'de **Diken**'de yaptığı bir haber o yıl itibariyle Türkiye'de **9 tane** yunus parkı olduğunu yazıyordu: **Antalya, Muğla, İstanbul** ve **Aydın**'da olduğunu söylüyordu bu parkların. Türkiye'nin de **Avrupa'nın en çok yunus parkı olan ülkesi olduğunu belirtiyordu**. Bu arada, **ARDIL BATMAZ** da (29) Temmuz 2022'de **DUVAR**'da bu konuyu işlemişti. Peki neden acaba 2022'de bu konu haber olmuş diye baktığımızda, çünkü **2022'de Marmaris**'te bir yunus gösteri merkezinde **SPLASH** adıyla esir bulunan

bir yunus hayatını kaybediyor. Haberler bunun üstüne çıkıyor. **YUNUSLARA ÖZGÜRLÜK PLATFORMU ve Hayvan Hakları İzleme Komitesi** bu konuya dikkat çekiyor hatta diyorlar ki, 1 değil 4 yunus öldü ve suç duyurusunda bulunuyorlar. Peki ondan sonra neler oldu dersek, ben **Aralık 2025** tarihli bir **Bianet** haberi gördüm - bayağı yakın bir tarih - Antalya'da faaliyet gösteren bir yunus gösteri **merkezinde esaret altında doğumlar** gerçekleştiğine işaret ediyordu bu haber. Kısaca, Türkiye'de yunusların ve balinaların esir alınıp gösteri hayvanı olarak kullanılmaması için mücadeleye devam etmek gerekiyor. Zaten bütün bunları düşününce, bakınca insanın setase takımı için ve dolayısıyla yunuslar için en büyük tehdit en büyük düşman olduğunu görüyoruz değil mi? Bir şey daha söylemeden bırakamayacağım, **Amerika Birleşik Devletleri Donanması Deniz Memelisi Programı** var. 1959'da başlayan bir program bu. Vietnam Savaşında setase askerler kullanılmış. Bu şu demek, işte önceleri orka, beluga gibi başka deniz memelileri de eğitime alınmış ancak an itibarıyla afaletina bu grup içerisinde, programda var. Esir hale getiriliyorlar, yetiştiriliyorlar asker olarak, insanın yapamayacağı şeyleri yapıyorlar. Ve bu hayvanların öğrenme kabiliyeti ve sanırım insanı memnun etme çabası onları iyi bir esir yapıyor. Amerikan donanmasının internet sitesine girerseniz deniz memelilerinin yerine gelişmiş teknolojiye dayanan makinelerin kullanılmasının hedeflendiğini okursunuz ama tabi bu bir süreç ve o süreç içerisinde daha pek çok afaletinayı asker olarak göreceğiz. Amerika dışında Rusya'nın, hatırlarsan "Balinalar" bölümünde bahsetmiştik, Rusya'nın böyle bir programı var. Başka hangi ülkelerin var, bilen bize yazsın lütfen.

B.T.: Dünyada SETASE takımı memeliler; dolayısıyla yunuslar için güzel şeyler de olduğunu hatırlayalım o zaman. Setase türlerinin eğlence merkezlerinde kullanımına dair taleplerin artması üzerine (17 Mayıs) **2013'te Hindistan**, setase türlerini "insan olmayan kişi" sayıyor. Böylece setaseler Hindistan'da koruma altındalar. Hindistan Çevre ve Orman Bakanlığı yunus gösteri merkezlerine izin vermeme kararı da almış bu şekilde. Balinalardan söz ederken de bahsetmiştik: bazı devletler, Hindistan gibi, setase takımından balina ve yunuslara "insan olmayan kişi" statüsü vererek yaşam haklarını güvence altına almak,

onları geleceğe taşımak istiyor. Örneğin 2024 yılında Yeni Zelanda, Cook Adaları, Fransız Polinezyası ve Tonga'daki yerli halk liderleri bir anlaşma imzalıyorlar ve setase takımı deniz memelileri kişi olarak sayılıyor. Bu anlaşmayla biz insanın SETASE memelilerini korumadaki sorumluluğu belirtiliyor ve hatta haksızlığa uğradıklarında - örneğin balık ağına takıldıklarında, gemi veya bir sürat teknesi onlara çarptığında - onları mahkemelerde temsil edilebilmenin önü açılıyor.

Müzik - 37.15

D.T.: Ben Didem Tekeli

B.T.: Ben Betül Tekeli.

D.T.: Burası Mavi Magazindi. Bugün yunusları konuştuk. Yine konuşmayı isteriz. Sizin bize söylemek istedikleriniz varsa lütfen yazın. Ama şimdilik bu kadar.

B.T.: Haftaya Perşembe tekrar görüşmek üzere. Dinlediğiniz için teşekkür ederiz. Hoşçakalın.

D.T.: Hoşçakalın

Bölüm içinde yer alan kaynaklar ve linkleri

Mavi Magazin e-mail: mavimagazinpod@gmail.com

[TÜDAV - Türkiye Deniz Araştırmaları Vakfı](#)

[Karekin Deveciyan - Türkiye’de Balık ve Balıkçılık](#)

[Çizgili Yunus Çanakkale](#)

[Laline Paull - Pod](#)

[Deniz Memelileri Araştırma Derneği DMAD - Orka](#)

[Dylan Brayshaw - 5 Things People Get Wrong about the Orcas & Swimmer Video](#)

[Judie Johnson Orkalarla yüzüyor](#)

[İber Yarımadasında tekneye yaklaşan Orka Instagram](#)

[İstanbul Boğazı’nın Yunusları](#)

[Yunus parklarıyla ilgili haber - Bianet](#)

[Haber - Gazete Duvar - Yunus Parkları](#)

[Türkiye’de Yunus Parkları - Diken](#)

[Açık Radyo Açık Alan - Balinalar](#)